

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2026-41-18>

УДК 347.4/.6

МЕНІВ Я.О.

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

E-mail: varoslav3luba@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9824-4449>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

ЗУБКО К.С.

студентка 4 курсу спеціальності Право «081»

E-mail: kristinazubko8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3338-4808>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

ЗАХИСТ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ОСОБИ У ДОГОВОРАХ КРІОКОНСЕРВАЦІЇ: СУДОВА ПРАКТИКА

АНОТАЦІЯ. Вступ. Розвиток допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) в Україні та поширення практики кріоконсервації ембріонів виявили суттєві прогалини у чинному законодавстві. Відсутність чітких норм у Цивільному та Сімейному кодексах щодо правового статусу біологічного матеріалу та можливості його успадкування post mortem створює умови для виникнення складних судових спорів. Особливої гостроти питання набуває в контексті захисту репродуктивної автономії особи та етичних викликів, пов'язаних із посмертним використанням генетичного матеріалу. У дослідженні здійснено комплексний аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів і судової практики з відповідної проблематики для виявлення ключових правових колізій.

Короткий зміст основних результатів дослідження. У статті проведено аналіз судової практики 2024–2025 років щодо розпорядження кріоконсервованими ембріонами (справи № 203/4924/23 та № 758/7618/24). Досліджено правову природу ембріона in vitro та доведено помилковість застосування до нього майнових режимів регулювання. Висвітлено колізії між імперативними нормами Наказу МОЗ № 787 та правом особи на репродуктивний вибір, гарантованим статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З'ясовано неможливість законної реалізації судових рішень про передачу ембріонів третім особам (батькам померлого) через невідповідність таких осіб вимогам статті 123 Сімейного кодексу України. Розкрито ризики криміналізації дій медичного персоналу за статтею 149 Кримінального кодексу України у разі проведення процедур сурогатного материнства поза межами законного порядку. Обґрунтовано необхідність впровадження «біологічного заповіту» та централізованого обліку репродуктивного матеріалу.

Висновок. Таким чином, кріоконсервований ембріон визначено як особливий об'єкт немайнового характеру, право на розпорядження яким є нерозривно пов'язаним з особою і не може бути предметом спадкування. Доведено, що подолання існуючих правових колізій потребує ухвалення Закону «Про Допоміжні репродуктивні технології», який закріпить пріоритет прижиттєвого волевиявлення донора, уніфікує договори кріоконсервації та прямо заборонить використання сурогатного материнства родичами по бічній лінії, забезпечуючи захист прав живої донорки та майбутньої дитини.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: допоміжні репродуктивні технології, кріоконсервація, постмортальна репродукція, судова практика, сурогатне материнство

Як цитувати: Менів Я.О., Зубко К.С. Захист репродуктивних прав особи у договорах кріоконсервації: судова практика. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2026. Вип. 41. С. 210-219. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2026-41-18>

In cites: Y. O. Meniv, K. S. Zubko (2026) Protection of reproductive rights in cryopreservation agreements: judicial practice *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law"*, (41), P. 210-219. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2026-41-18> (in Ukrainian)

Вступ. У сучасних умовах інтенсивного розвитку медичних технологій допоміжні репродуктивні технології становлять важливу складову охорони репродуктивного здоров'я громадян, утворюючи новий сегмент медичної практики, що сприяє реалізації права на біоло-

гічне батьківство та материнство. Проте, не зважаючи на широке застосування таких технологій в Україні, чинне законодавство залишається фрагментарним і не пристосованим до правових реалій, що виникають у сфері кріоконсервації ембріонів та репродуктивних

клітин, особливо в контексті їхнього використання після смерті одного з партнерів чи розірвання шлюбу. Відсутність спеціального законодавчого регулювання таких правовідносин призводить до численних колізій у правозастосовчій практиці, оскільки положення Цивільного та Сімейного кодексів України не містять чітких механізмів визначення правового статусу біологічного матеріалу, порядку його подальшого використання або знищення, умов спадкування чи примусового розпорядження.

Метою дослідження є всебічне вивчення правового режиму кріоконсервованих ембріонів у контексті допоміжних репродуктивних технологій, ідентифікація та аналіз ключових колізій чинного законодавства України, що виникають у зв'язку з розпорядженням таким біологічним матеріалом у випадках смерті одного з донорів або зміни життєвих обставин, а також розроблення обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання з урахуванням міжнародних стандартів прав людини. Дослідження спрямоване на з'ясування механізмів реалізації фундаментальних прав на репродуктивну автономію та приватне життя, включно з аналізом впливу імперативних норм Наказу МОЗ №787 і норм Сімейного кодексу України на правозастосовчу практику, а також на формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо подолання виявлених нормативних прогалин.

Методологічний базис дослідження складають загальнонаукові методи, традиційні для правничих наук, такі як формально-юридичний (для аналізу нормативно-правових актів), системно-структурний (для розгляду сукупності правових явищ як єдиного цілого), логічний та аналітичний методи. Використано також порівняльно-правовий метод, що дозволив зіставити національні підходи з зарубіжними стандартами, у тому числі практикою Європейського суду з прав людини, де право на приватне та сімейне життя визнається складовою репродуктивних прав особи, включно з аспектом самостійного визначення репродуктивної долі. Такий підхід забезпечив отримання системного бачення проблеми, здатного врахувати як внутрішньодержавні правові конструкції, так і міжнародно-правові гарантії та біоетичні стандарти, що мають безпосереднє відношення до реалізації права на репродуктивний вибір.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий прогрес допоміжних репродуктивних технологій в Україні, зокрема поширення кріоконсервації ембріонів, виявив правову прогалину чинного законодавства з новими біоетичними

та правовими реаліями, оскільки Сімейний та Цивільний кодекси не містять чітких норм щодо правового режиму біологічного матеріалу та його спадкування *post mortem*. Виявлені неузгодженості в законодавчому регулюванні створили підґрунтя для виникнення судового спору стосовно прав на кріоконсервовані ембріони, що стало предметом розгляду Центрального районного суду міста Дніпра у справі № 203/4924/23, рішення в якій було ухвалено 08 вересня 2025 року. Фабула справи полягала у позові батьків померлого сина (ОСОБА_2 та ОСОБА_3), які вимагали передати їм частину кріоконсервованих ембріонів, створених за життя їхнього сина та його дружини (відповідачки ОСОБА_1), щоб реалізувати прижиттєвий намір сина щодо продовження роду через програму сурогатного материнства. Вдова категорично заперечувала проти використання свого генетичного матеріалу, посилаючись на своє право одноосібно розпоряджатися ембріонами [15]. Тривалий судовий процес, який тривав понад два роки, підкреслив, що правова система не мала чіткого алгоритму дій у цій чутливій сфері, оскільки, незважаючи на досить значний масив наукових праць, присвячених репродуктивним правам, питанню постмортальній репродукції увага майже не приділялася. Окремі теоретичні та практичні аспекти розглянуто у працях Г. Анікіної, І. Венедіктової, О. Кухарева, І. Рубець, К. Світєва, І. Філімонової та деяких інших дослідників [2, ст.35].

Суд, спираючись на нещодавні законодавчі зміни щодо репродуктивних клітин військовослужбовців (які дозволяють регулювати долю гамет заповітом), дійшов висновку, що ембріони згідно з статтею 1219 Цивільного Кодексу України (далі — ЦКУ) можуть бути виведені зі статусу виключно особистих немайнових прав і до їхнього правового статусу можна застосувати положення про майнові відносини [10]. Для обходу договірної умови, яка надавала право розпорядження ембріонами лише вдові, суд визнав договір кріоконсервації неукладеним через відсутність підпису померлого чоловіка, що дозволило йому фактично розділити біологічний матеріал, передавши позивачам 3 із 6 ембріонів.

Ми вважаємо, що законно імплементувати це судові рішення в українській медичній системі є неможливим, оскільки сурогатне материнство та ДРТ регулюються імперативними нормами відповідно до статті 123 Сімейного кодексу України (Далі — СКУ) та Порядком застосування ДРТ (Наказ МОЗ № 787 від 09.09.2013). Зокрема, в ч. 2 ст. 123 СКУ, яка

регламентує встановлення порядку визнання батьками дитини, яка народилася в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, «... у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком і жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя» [9]. Так само це підтверджує положення ч. 7 ст. 281 ЦКУ, де вказано, що «... повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством» [10]. Крім того, якщо власниками таких ембріонів є подружжя, а не одна особа, розпорядження ними на випадок смерті має бути спільним та відповідати вимогам, передбаченим для заповіту подружжя [20].

Згідно з цими нормами, сурогатне материнство дозволене виключно подружжю (чоловікові та жінці в зареєстрованому шлюбі) за наявності абсолютних медичних показань, а також обов'язковою є наявність генетичного зв'язку хоча б одного з подружжя з ембріоном. Позивачі (бабуся і дідусь), попри рішення суду, не відповідають цим імперативним вимогам: вони не були первинними пацієнтами програми лікування безпліддя, і для них відсутні необхідні медичні показання, оскільки їхнє бажання продовжити рід сина не є медичною підставою для застосування сурогатного материнства. Суд, хоча й підкреслював, що він вирішує лише юридичне питання, а не визначає медичних підстав, фактично створив право, яке не має законного механізму реалізації, оскільки жодна ліцензована клініка не може здійснити процедуру запліднення сурогатної матері без прямого порушення Наказу МОЗ.

Сама по собі прижиттєва кріоконсервація репродуктивних клітин не обов'язково свідчить про намір вдатися до посмертної репродукції: в одних випадках при здачі генетичного матеріалу та створенні ембріонів планується лише їхнє прижиттєве використання з метою народження дитини, в інших – маються на увазі обидва варіанти репродукції (прижиттєва, а у разі її невдачі – посмертна) або ставиться мета посмертного зачаття [1, ст.194]. Особисте немайнове право на батьківство та материнство, яке реалізується через репродуктивні технології, є нерозривно пов'язаним з особою і має суто особистісний характер. Як тільки чоловік помер, його особисте право на продовження роду та намір стати батьком припинилося разом із його правоздатністю.

Будь-яка спроба родичів побічної лінії (батьків померлого) вимагати реалізації цього наміру через суд є юридично нікчемною, оскільки цей намір не може бути успадкований як, наприклад, майно чи борг. Суд, натомість, застосовував до ембріонів, які є втіленням цих немайнових прав, квазі-майновий режим, що є доктринально хибним. Представник вдови абсолютно слушно наполягав, що ембріони не є об'єктами цивільного права і не можуть бути зазначені у статті 177 ЦКУ як такі. На даний момент жодних законодавчим актом не закріплено питання прижиттєвої інформованої згоди на посмертне використання ембріонів.

Деякі експерти вважають, що якщо особа вже здійснила кріоконсервацію своїх гамет, це слід розцінювати як підтвердження її наміру стати батьком або матір'ю. Водночас виникає питання: як визначити, чи мала людина намір реалізувати цей статус за життя з метою виховання власної дитини, чи ж вона погоджувалася на народження генетично рідної дитини за будь-яких обставин, навіть після своєї смерті. Такий категоричний підхід у подібних справах не є виправданим [20].

Доцільно розглядати різні можливі варіанти. Наприклад, якщо партнер або інші близькі родичі померлого наполягають на зачатті дитини з використанням його гамет і підтверджують наявність у нього такого бажання, очевидно, що відмова у народженні бажаного людського життя лише через формальні невідповідності була б, щонайменше, негуманною. Водночас свідчення спадкоємців померлого проти народження дитини можуть бути зумовлені особистою зацікавленістю і не завжди відображати реальну волю померлого [20].

Безсумнівно, лише батьки мають право вирішувати долю своїх ембріонів. Саме тому необхідно укласти письмову угоду з метою запобігання можливим конфліктам у разі смерті, розлучення, роздільного проживання, несплати за зберігання, неможливості досягти згоди щодо подальшої долі ембріонів у майбутньому або втрати зв'язку з медичною установою. У формі згоди на кріоконсервацію має бути чітко передбачено, що у разі відсутності контакту з боку пацієнтів протягом визначеного періоду програма має право розпорядитися ембріонами [17].

Крім того, батьки повинні самостійно визначити можливі варіанти подальшого використання ембріонів. Вони мають обрати, чи будуть ембріони використані:

- для настання наступної вагітності;
- для наукових досліджень;
- для донорства;

– або підлягатимуть знищенню [17].

Строк кріоконсервованого зберігання ембріонів не повинен перевищувати 10 років загалом і має тривати лише за умови, що жінка, за медичними показаннями, ще може виносити вагітність [17].

Розпорядження подружжя щодо того, що має відбутися з ембріонами після закінчення строку їх зберігання, є обов'язковими. Водночас подружжя повинно мати можливість у будь-який момент змінити своє рішення [17].

У випадку використання донора гамет у Великій Британії закон надає донору таке саме право відкликати свою згоду до моменту використання гамет або створених із них ембріонів, як і партнеру. Водночас, доцільно розрізнити дві категорії донорів гамет.

Перша категорія – це донори, які є анонімними для реципієнтів на момент лікування (діти, народжені у Великій Британії з квітня 2005 року із застосуванням донорських гамет, мають законне право після досягнення 18 років отримати ідентифікаційну інформацію про донора). Випадки відкликання згоди такими анонімними донорами сперми вже мали місце у Великій Британії, що призводило до серйозних наслідків для пацієнтів, зокрема до знищення ембріонів. Такі донори не мають ані фінансових зобов'язань, ані соціального зв'язку з реципієнтами чи народженими дітьми, однак знищення ембріонів може мати для реципієнтів руйнівні наслідки. Більше того, якщо особи відкликають згоду через розпад власних стосунків, вони принаймні можуть визначити причину у своєму житті, тоді як пацієнти, які стикаються з відкликанням згоди анонімним донором, фактично стають жертвами події, що має для них довільний характер і не піддається їхньому контролю. Іншу категорію донорів гамет становлять особи, які є відомими реципієнтам на момент донорства. У багатьох таких випадках донором виступає родич або близький друг. Це створює можливість істотної зміни соціальних відносин між донором і реципієнтом після створення ембріонів, але до їх перенесення в межах циклу екстракорпорального запліднення [18].

Ще одним питанням, яке доцільно розглянути у межах цієї статті, є можливість встановлення грошової компенсації при донації ембріонів *in vitro*. Так, за загальним правилом, відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» укладання або пропонування укладання договорів, що передбачають купівлю-продаж анатомічних матеріалів людини, забороняється. При цьому, як уже зазначалося,

кріоконсервовані ембріони людини *in vitro* є біологічним (анатомічним) матеріалом, тому вказана заборона їх також стосується [3].

Таким чином, підходи до визначення змісту та форми згоди на використання кріоконсервованих ембріонів у випадку донорства гамет значною мірою збігаються з підходами, що застосовуються до пар, які використовують власний генетичний матеріал. Ідеться про необхідність чіткого врегулювання прав та обов'язків сторін ще на етапі надання згоди, з урахуванням можливих змін життєвих обставин у майбутньому. У зв'язку з цим доцільним є запровадження різних моделей оформлення такої згоди, які б надавали учасникам правовідносин можливість обирати найбільш прийнятний для них варіант.

Бельгійське законодавство у сфері репродуктивних технологій надає можливість проводити посмертну репродукцію після смерті одного з подружжя, якщо обидва партнери дали на це згоду. У Канаді існує більш сувора регламентація щодо письмової згоди на посмертне використання репродуктивного матеріалу людини. Закон про допоміжну репродукцію людини 2004 року передбачає наступне: жодна особа не має права використовувати репродуктивний матеріал з метою створення ембріона, якщо донор матеріалу не дав на це письмової згоди відповідно до правил на його використання для цієї мети [11, ст.25-26]. За відсутності такої спеціальної прижиттєвої волі, жодна дія щодо використання кріоконсервованих ембріонів не може бути виконана.

В Україні вже використовується «Презумпція незгоди»: відповідно до частини 3 статті 290 ЦКУ, фізична особа може дати письмову згоду на донорство своїх органів та інших біологічних матеріалів у разі смерті або заборонити його [10]. Принцип презумпції незгоди має бути поширений і на сферу постмортальної репродукції, що має бути оформлено шляхом надання чіткої інформованої згоди, оскільки саме така згода є прямим вираженням бажання реалізувати своє право на біологічне батьківство у майбутньому, незважаючи на смерть.

Існують юридичні шляхи для досягнення певних правових та інших результатів навіть після смерті особи. Проте, в такому випадку померла особа не має жодних прав, оскільки вона позбавлена активного виміру правового суб'єкта [7].

Цікавим у дослідженні цієї теми є створення біологічного заповіту, який мають можливість скласти військовослужбовці з урахуванням ризику їх загибелі або поранення, що

виключає можливість мати дітей. Відповідно до біологічного заповіту особа за життя може розпорядитися щодо застосування до неї штучних засобів підтримання життя, інтенсивної терапії тощо, а також і щодо можливості використання її біологічного матеріалу чи тіла загалом після її смерті [7, ст.144].

Найбільш вагомим порушенням є втручання в репродуктивну автономію живої генетичної донорки (вдови), яка категорично заперечує проти використання свого генетичного матеріалу. Відповідно до статті 8 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», право на повагу до приватного життя включає право особи на репродуктивний вибір та право не стати генетичною матір'ю. Рішення суду, яке дозволяє бабусі та дідусеві використовувати ембріони, фактично примушує вдову до генетичного материнства проти її волі, створюючи небезпечний прецедент примусового втручання у приватне життя. Таким чином, суд, керуючись соціально-культурною вимогою «продовження роду», порушив фундаментальні права живої особи, перетворивши її біологічний матеріал на інструмент задоволення інтересів родичів, що є неприпустимим втручанням у сферу біоетики та конституційних гарантій особистої недоторканості.

Завдяки високій якості технологій та демократичній вартості послуг, правове регулювання діяльності українських кріобанків та банків репродуктивного матеріалу критично відстає. Ця парадоксальна ситуація призвела до того, що на тлі міжнародного визнання високих медичних стандартів, юридична безпека пацієнтів залишається майже нульовою. Основна проблема криється у самому регуляторному акті, Наказі МОЗ № 787, який встановив імперативну вимогу, що припинення кріоконсервації можливе виключно за взаємною письмовою згодою обох донорів [13]. Ця вимога є юридичною пасткою, яка створює глухий кут у разі розлучення або смерті одного з партнерів. Клініка «НЕОМЕД 2007» у справі Дніпра стала об'єктом судового примусу та була залучена як співвідповідач саме через цю прогалину та власну юридичну недбалість. Той факт, що суд зміг визнати договір кріоконсервації неукладеним через формальну відсутність підпису померлого чоловіка, свідчить про низьку якість правового супроводу та відсутність чітких механізмів виходу з партнерства у договорі. На відміну від міжнародної практики, де відмова від активного поновлення згоди на зберігання призводить до автоматичної утилізації, українські клініки змушені дотримуватися застарілого підзаконного акта, який не захи-

щає їх від судових позовів, а пацієнтів від примусового батьківства. Це призводить до того, що суди змушені виконувати функцію законодавця, як це сталося у справі Київського апеляційного суду (№ 758/7618/24), де суд, посилаючись на ЄСПЛ, надав пріоритет праву чоловіка не бути батьком над жорсткою вимогою МОЗ про взаємну згоду на утилізацію ембріонів.

Ця справа описує спір між колишнім подружжям, ОСОБА_3 (Позивач) та ОСОБА_2 (Відповідачка), щодо долі двох кріоконсервованих ембріонів, які зберігаються у ТОВ «Неомед 2007» (Медичний центр «Мати та дитина»). Шлюб між сторонами був розірваний у листопаді 2023 року. Позивач вимагав знищити ембріони, мотивуючи це тим, що потреба у спільному біологічному матеріалі відпала, він не бажає ставати батьком дитини від колишньої дружини, і його репродуктивні права порушуються через відсутність його згоди на подальше зберігання. Відповідачка заперечувала, оскільки це її остання можливість стати матір'ю, і вважала, що позов спрямований на позбавлення її материнства. Суд задовольнив позов ОСОБА_3, зобов'язавши ТОВ «Неомед 2007» знищити ембріони. Ключові висновки ґрунтувалися на умовах Договору про кріоконсервацію. Суд встановив, що початковий строк зберігання ембріонів сплив 11 квітня 2019 року. Продовження зберігання вимагало спільної письмової згоди обох сторін, але позивач таку згоду не надавав, а навпаки, з жовтня 2023 року активно ініціював знищення матеріалу. Факт оплати послуг зі зберігання не був визнаний достатньою підставою для продовження дії Договору без письмової згоди обох замовників. Крім договірних умов, суд наголосив на захисті особистих немайнових репродуктивних прав позивача. Подальше збереження ембріонів, проти якого заперечує батько, було розцінено як порушення його права, гарантованого статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме – права самостійно визначатися, чи бажає він бути батьком. Суд послався на справу «Босо проти Італії» (2000), де Європейський суд з прав людини вирішував схоже питання про штучне переривання вагітності: суд постановив, що право на приватне життя батька не може тлумачитися так широко, щоб містити право змушувати жінку зберігати чи використовувати біологічний матеріал всупереч її волі, оскільки це втручання виправдане для захисту прав іншої особи [14].

Порівняльний аналіз судових рішень, зокрема Київської апеляційної справи №

758/7618/24 (щодо припинення зберігання ембріонів після розірвання шлюбу) та Дніпровської справи № 203/4924/23 (стосовно постмортального використання ембріонів), показує розходження судової доктрини в Україні у сфері допоміжних репродуктивних технологій, спричинену суперечністю Наказу МОЗ № 787 з конституційними правами особи.

Обидва спори торкаються вимоги на взаємну письмову згоду для розпорядження кріоконсервованим матеріалом. Проте, суди обрали принципово різні механізми вирішення конфлікту. Якщо у Київській справі суд фактично наголосив, що обов'язок держави захищати конституційні та конвенційні права особистості (зокрема, право на самовизначення) є вищим за необхідність буквального дотримання норм, які створюють юридичний глухий кут і прямо порушують ці права. Посилаючись на статтю 8 Конвенції та практику ЄСПЛ (зокрема, принцип, викладений у справі «Босо проти Італії»), суд проігнорував вимогу МОЗ, надавши перевагу праву на самовизначення та ефективно забезпечивши механізм утилізації ембріонів. На відміну від цього, Дніпровська справа показала, що суд застосовував до ембріонів норми про успадкування майна, що призвело до примусового втручання у репродуктивну свободу живої донорки (вдови), порушуючи її право не стати генетичною матір'ю проти своєї волі, і створило право, яке неможливо реалізувати через законодавчу заборону використання сурогатного материнства для бабусі та дідуся (ч. 2 ст. 123 СК).

Цей контраст демонструє, що у сфері відсутності чіткого законодавства судова система змушена брати на себе функцію регулятора, що призводить до глибоких правових колізій, оскільки застосування невідповідних норм створює загрозу порушення конституційних прав та підриває юридичну безпеку пацієнтів кріобанків.

Також спостерігається відсутність будь-якого централізованого державного контролю та Єдиного електронного реєстру кріоконсервованого репродуктивного матеріалу. Облік ведеться лише приватними клініками в локальних журналах обліку процедур та індивідуальних картах донорів, що унеможливує відстеження походження анонімного донорського матеріалу, що створює ризик перевищення допустимої кількості нащадків від одного донора і, як наслідок, генетичних проблем. Крім того, відсутність централізованого реєстру ставить під загрозу збереження біооб'єктів у разі банкрутства клініки або фізичної втрати сховища (особливо це актуально під час війсь-

кових дій), оскільки держава не матиме даних для їх захисту.

Слід наголосити, що клініки повинні знати, що рішення про забір біологічного матеріалу не зобов'язує їх до подальшого репродуктивного використання, яке має відбутися після того, як мине час, достатній для жалоби родини загиблого та консультування зі спеціалістами [16]. Якщо медичний персонал все ж таки погодиться на запліднення сурогатної матері поза законною програмою ДРТ, їхні дії можуть бути кваліфіковані як правопорушення, передбачене Ст. 149 Кримінального кодексу України «Торгівля людьми», оскільки сурогатне материнство, проведене з порушенням встановленого законом порядку, створює загрозу репродуктивної експлуатації. Крім того, невизначеним лишається правовий статус майбутньої дитини. Суд, приймаючи рішення, не залучив до участі у справі як третю особу орган державної реєстрації актів цивільного стану (РАЦС), який за українським законодавством відповідає за реєстрацію народження. Навіть якщо дитина народиться, РАЦС, керуючись імперативними нормами про реєстрацію народження від сурогатної матері (які вимагають, щоб ембріон походив від подружжя-донорів), відмовить у реєстрації бабусі та дідуся як її законних батьків. Таким чином, дитина не отримає належної державної реєстрації народження та опиниться у стані правової невизначеності без юридично визначених батьків, що може призвести до необхідності розміщення в дитячому будинку [5]. Існуюче законодавство у цьому напрямку не регламентує можливості запліднення *in vitro* після смерті одного із подружжя та абсолютно «обходить» будь-які похідні питання, пов'язані із сурогатним материнством після смерті [8, ст. 16].

З точки зору міжнародного біоетичного консенсусу, рішення Центрального районного суду Дніпра прямо суперечить ключовим етичним настановам, зокрема рекомендаціям Європейської асоціації репродукції людини та ембріології (ESHRE). Згідно з цими рекомендаціями, право на використання кріоконсервованих ембріонів у разі смерті одного з партнерів має зберігатися виключно за партнером, що вижив, і лише для його або її власного відтворення [5]. ESHRE категорично стверджує, що треті особи, включно з батьками померлого, не мають права продовжувати «батьківський проєкт», в якому вони не брали участі за життя генетичних донорів. У такому разі дотримання балансу між законодавчою конструкцією про дозвіл на постмортальну репродукцію та допустимістю втручання у право на особисту недо-

торканість у випадку смерті, у тому числі і збереження балансу щодо дотримання релігійних вірувань, є дуже тонкою [8, ст. 17]. Також відповідно до Рекомендацій, наданими надані Європейським товариством з питань репродукції людини на ембріології, особа з метою здійснення постмортальної репродукції повинна в обов'язковому порядку оформити за життя письмове розпорядження з обов'язковим встановленням строку, протягом якого здійснення постмортальної репродукції не буде можливим (один календарний рік після дня смерті одного з партнерів) [6, ст. 129].

Рішення суду у цій справі надало перевагу соціально-культурній меті збереження сімейної спадщини, дозволивши бабусі й дідуся використати ембріони, хоча згідно із чинним законодавством України це неможливо. Звідси випливає висновок, що хоч суд і визнав спадкові права на кріоємбріони, будь-яка спроба їхнього подальшого застосування для сурогатного материнства є незаконною у контексті чинного українського регулювання ДРТ та Кримінального кодексу України.

Враховуючи виклики воєнного стану, на основі проведеного аналізу доцільним є невідкладне врегулювання питання постмортальної репродукції на законодавчому рівні, що передбачає закріплення можливості зберігання та використання репродуктивних клітин після смерті особи. Для усунення виявлених правових колізій і запобігання подібним суперечностям у майбутньому необхідне ухвалення окремого Закону України «Про допоміжні репродуктивні технології та гарантії репродуктивних прав». Цей комплексний законодавчий акт повинен чітко закріпити правовий статус ембріонів *in vitro* як особливого, обмеженого в обігу немайнового блага, що прямо виключає їх зі складу спадщини (згідно зі ст. 1219 ЦКУ) і, відповідно, запобігає їхньому розподілу судом як звичайного майна. Для забезпечення державного контролю над кріобанками та гарантування прозорості донорських програм, закон має передбачити створення централізованого Державного електронного реєстру кріоконсервованого репродуктивного матеріалу, а також встановити етично обґрунтовані правила посмертного розпорядження біоматеріалом, вимагаючи прижиттєвого інформованого волевиявлення особи щодо долі ембріонів на випадок смерті, що є єдиною гарантією поваги до репродуктивної автономії. Паралельно МОЗ має уніфікувати договори кріоконсервації, в тому числі про посмертне розпорядження та про механізми виходу з партнерства, щоб унеможливити судові маніпуляції, як це сталося у

випадку з ТОВ «НЕОМЕД 2007». Зокрема, слід запровадити модель активного поновлення згоди на зберігання, де непоновлення згоди у встановлений термін призводить до автоматичної утилізації або донації, а також дозволити одностороннє відкликання згоди до моменту ембріотрансферу. Також слід посилити регулювання сурогатного материнства, чітко обмеживши коло замовників лише подружжям (генетичними батьками) та прямо заборонивши успадкування права на ДРТ родичам по бічній лінії. Для забезпечення захисту прав майбутньої дитини необхідна процесуальна норма про обов'язкове залучення органів РАЦС до всіх судових спорів, які стосуються ембріонів, що мають потенціал до народження, усуваючи ризик невизначеного юридичного статусу. Лише такий комплексний підхід забезпечить правову визначеність, інтегрує міжнародні етичні стандарти та захистить фундаментальні права усіх учасників репродуктивних правовідносин.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що сучасне правове регулювання допоміжних репродуктивних технологій в Україні, зокрема в частині правового статусу кріоконсервованих ембріонів та механізмів їх розпорядження у випадках смерті, розірвання шлюбу або зміни життєвих намірів осіб, є фрагментарним, неузгодженим і не відповідає вимогам захисту фундаментальних прав людини, що встановлені як на національному, так і на міжнародному рівні. В умовах, коли Україна визнає право своїх громадян на застосування ДРТ та кріоконсервацію біологічного матеріалу, чинне законодавство жодним чином не визначає правовий статус ембріона *in vitro* як окремого суб'єкта або об'єкта правовідносин, що породжує серйозні нормативні прогалини: відсутність чітких правил постмортального розпорядження біоматеріалом, механізмів спадкування чи відмови, строків зберігання, а також узгодженого підходу до письмової, прижиттєвої згоди, а ці питання прямо впливають на повноту реалізації репродуктивної автономії громадян. Така ситуація у правовому полі, де Наказ МОЗ № 787 визначає лише медичні аспекти застосування ДРТ, але не забезпечує правової визначеності щодо наслідків зміни життєвих обставин донорів, створює підґрунтя для неоднакового тлумачення норм та правозастосовчої практики, що підтверджують приклади суперечливих судових рішень у справах про постмортальне використання ембріонів та припинення їх зберігання після розірвання шлюбу. При цьому суди нерідко змушені виходити за межі наявних норм

для досягнення справедливого результату, що само по собі зумовлює ризики порушення прав на приватне і сімейне життя, гарантованих статтею 8 Європейської конвенції з прав людини.

Міжнародний і порівняльно-правовий досвід демонструє, що відсутність єдиних правових стандартів у цій сфері характерна й для інших юрисдикцій, але в багатьох державах питання письмової згоди, строків використання кріоконсервованого матеріалу або його утилізації постмортально передбачено спеціальними нормативними механізмами чи законодавчими актами, що сприяє підвищенню юридичної визначеності та захисту прав усіх учасників репродуктивних відносин. Водночас українське законодавство містить низку позитивних кроків, зокрема законодавчі ініціативи щодо зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців, але ці норми не розв'язують базових проблем, пов'язаних із визначенням правового статусу ембріонів, відсутністю централізованого контролю та електронного реєстру кріоконсервованого матеріалу або єдиних процедур прижиттєвої згоди, що унеможлиблює передбачуваний і рівноправний доступ до правових засобів їх реалізації.

Юридичні позови у зв'язку з пошкодженням кріосховищ або іншим неналежним поводженням з ембріонами також можуть потребувати переосмислення. Хоча суди доволі послідовно відхиляли позови про «неправомірну смерть» у випадках знищення ембріонів через аварії чи технічні збої, ситуація може суттєво змінитися, якщо ембріони будуть ви-

знані особами на рівні судової практики. У такому разі помилки або неналежні дії під час поводження з ембріонами з боку лікарів, лабораторного персоналу чи внаслідок технічних несправностей можуть спричинити значно ширшу та суворішу юридичну відповідальність для фахівців і медичних установ. З огляду на такі потенційні зміни, репродуктивним лабораторіям доцільно передбачити додаткові заходи захисту у своїх протоколах, зокрема перевірку характеристик ембріонів із залученням другого спеціаліста для підтвердження їхнього розвитку або остаточного статусу, а також використання документальних можливостей тайм-лапс-візуалізації з метою запобігання помилкам і мінімізації майбутніх спорів [19]. Системний правовий регулятор у вигляді окремого Закону України «Про допоміжні репродуктивні технології та гарантії репродуктивних прав» є необхідним, оскільки лише такий акт здатен встановити чіткі юридичні механізми розпорядження ембріонами, уніфікувати договори про кріоконсервацію, визначити правовий режим ембріонів як обмежених у цивільному обігу об'єктів немайнових прав, з урахуванням принципів міжнародних стандартів прав людини, а також створити (чи інтегрувати) централізований реєстр біоматеріалу. Запровадження цих заходів сприятиме не лише зміцненню правового захисту учасників репродуктивних правовідносин, але й гарантуванню етичної, медичної й юридичної безпеки, що відповідає сучасним біоетичним вимогам і стандартам прав людини на національному та міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dutko, A. O. (2024). Право на відкладене батьківство / материнство – окремі питання правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право, 81(1), 191–195. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.29>
2. Checherskyi, V. I. (2019). Використання кріоконсервованих гамет та ембріонів як гарантія реалізації права людини на репродуктивне відтворення. Юридичний науковий електронний журнал, 4, 34–37. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/7>
3. Krushelnytska, H. (2021). Цивільно-правові аспекти донації ембріонів людини in vitro. Підприємництво, господарство і право, 3, 43–49. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.07>
4. Krushelnytska, H. (2025). Спадкування кріоконсервованого репродуктивного біоматеріалу людини: актуальні питання судової практики. NUL, 5. <https://doi.org/10.51989/NUL.2025>
5. Dubchak, L. (2025). Правовий статус ембріона: законодавчі прогалини та етичні виклики. Liga Blog. <https://blog.liga.net/user/ldubchak/article/58010>
6. Khodiceva, N. V. (2025). Право людини на репродуктивне відтворення: постмортальне використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів. Вісник ХНУВС, 123–135. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/020808ba-caf7-402c-ba4c-93b1298b3c5f/content>
7. Danylenko, P. O. (2025). Правовий аналіз постмортальної репродукції в аспекті прав військовослужбовців. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право, 88(1), 141–145. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.19>
8. Boldizhar, S. O., Korchynska, O. O., Pishta, V. I., & Shumilina, T. R. (2024). Правові та медичні аспекти проблеми померлого донорства у репродуктивній медицині. Репродуктивне здоров'я жінки, 6, 14–21. <https://doi.org/10.30841/2708-8731.6.2024.313538>
9. Сімейний кодекс України, № 2947-III (2002, зі змін. 2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
10. Цивільний кодекс України, № 435-IV (2003, зі змін. 2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

11. Lebedeva, Yu. V. (2024). Нормативно-правове забезпечення реалізації права на посмертне відтворення військово-службовців та інших осіб: зарубіжний досвід та регламентація в Україні. Київський часопис права. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.3>
12. Конституційне та муніципальне право. (2024), 23–30. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.3>
13. МОЗ України. (2013). Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні (Наказ № 787). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>
14. Подільський районний суд м. Києва. (2024, 15 жовтня). Рішення у справі № 758/7618/24. <https://opendatabot.ua/court/122628551-e76e60b6613051f151e0a689e97f74a0>
15. Центральний районний суд м. Дніпра. (2025, 8 вересня). Рішення у справі № 203/4924/23. <https://opendatabot.ua/court/130344534-e683cfd9eab2cac6b6ff71b389d0098a>
16. American Society for Reproductive Medicine. (2018). Posthumous retrieval and use of gametes or embryos: An ethics committee opinion. https://prod.asrm.org/globalassets/_asrm/practice-guidance/ethics-opinions/pdf/posthumous_retrieval_and_use_of_gametes_or_embryos.pdf
17. Michelmann, H. W., & Nayudu, P. (2006). Cryopreservation of human embryo. Cell and Tissue Banking, 7(2), 135–143. <https://doi.org/10.1007/s10561-005-0877-1>
18. Sozou, P. D., Sheldon, S., & Hartshorne, G. M. (2010). Consent agreements for cryopreserved embryos: The case for choice. Journal of Medical Ethics, 36(4), 230–234. <https://jme.bmj.com/content/medethics/36/4/230.full.pdf>
19. Crockin, S., Altman, A. B., & Rinehart, L. (2022). Post-Dobbs legal conundrums surrounding preimplantation in vitro fertilization embryo dispositions. Fertility and Sterility. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2022.10.033>
20. Pashkov, V., Gutorova, N., & Noha, P. (2018). Reproductive function: The protection of the rights of the people which are sent to the area of the fighting. Wiadomości Lekarskie, 71(3), 403–407.

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Стаття надійшла до редакції 23.03.2026
Стаття рекомендована до друку 21.05.2026

Переглянуто 27.04.2026
Опубліковано 30.05.2026

Y. O. MENIV

PhD in Law,

Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines

E-mail: yaroslavan3luba@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9824-4449>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, 4 Svobody Square, Ukraine

K. S. ZUBKO

4th-year student, Law specialty (081),

E-mail: kristinazubko8@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3338-4808>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, 4 Svobody Square, Ukraine

PROTECTION OF A PERSON'S REPRODUCTIVE RIGHTS IN CRYOPRESERVATION CONTRACTS: JUDICIAL PRACTICE

ANNOTATION. *Introduction.* The development of assisted reproductive technologies (hereinafter referred to as ART) in Ukraine and the growing practice of embryo cryopreservation have revealed significant gaps in current legislation. The absence of clear provisions in the Civil Code and the Family Code regarding the legal status of biological material and the possibility of its posthumous inheritance creates conditions for complex judicial disputes. The issue becomes particularly acute in the context of protecting individual reproductive autonomy and addressing ethical challenges related to the posthumous use of genetic material. This study provides a comprehensive analysis of scholarly sources, regulatory acts, and judicial practice to identify key legal conflicts.

Summary of the main research findings. The article analyzes judicial practice from 2024–2025 concerning the disposal of cryopreserved embryos (cases No. 203/4924/23 and No. 758/7618/24). The legal nature of the in vitro embryo is examined, and the erroneous application of property law regimes to it is substantiated. Conflicts between the imperative provisions of the Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 787 and an individual's right to reproductive choice guaranteed by Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms are highlighted. The study establishes the impossibility of lawful enforcement of court decisions ordering the transfer of embryos to third parties (the parents of the deceased) due to non-compliance with the requirements of Article 123 of the Family Code of Ukraine. The risks of criminal liability for medical personnel under Article 149 of the Criminal Code of Ukraine are revealed in cases where surrogacy procedures are carried out outside the legally established framework. The necessity of introducing a “biological will” and a centralized registry of reproductive material is substantiated.

Conclusion. Thus, a cryopreserved embryo is defined as a special non-property object; the right to dispose of it is inextricably linked to the individual and cannot be subject to inheritance. It is proven that overcoming existing legal conflicts requires the adoption of a specialized Law “On Assisted Reproductive Technologies,” which would establish the priority of the donor's lifetime expression of will, unify cryopreservation agreements, and expressly prohibit the use

of surrogacy by extended family members, thereby ensuring the protection of the rights of the living female donor and the future child.

KEYWORDS: *assisted reproductive technologies, cryopreservation, posthumous reproduction, judicial practice, surrogacy.*

REFERENCES

1. Dutko, A. O. (2024). The right to deferred fatherhood/motherhood: Separate issues of legal regulation. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 81(1), 191–195. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.29> (In Ukrainian).
2. Checherskyi, V. I. (2019). The use of cryopreserved gametes and embryos as a guarantee of realizing the human right to reproductive reproduction. Legal Scientific Electronic Journal, 34–37. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/7> (In Ukrainian).
3. Krushelnyska, H. (2021). Civil law aspects of donation of human in vitro embryos. Entrepreneurship, Economy and Law, 3, 43–49. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.07> (In Ukrainian).
4. Krushelnyska, H. (2025). Inheritance of cryopreserved human reproductive biomaterial: Current issues of judicial practice. Scientific Bulletin, 5. <https://doi.org/10.51989/NUL.2025> (In Ukrainian).
5. Dubchak, L. (2025). Legal status of the embryo: Legislative gaps and ethical challenges. LIGA Blog. <https://blog.liga.net/user/ldubchak/article/58010> (In Ukrainian).
6. Khodieieva, N. V. (2025). The human right to reproductive reproduction: Postmortem use and storage of cryopreserved materials. Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, 123–135. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/020808ba-caf7-402c-ba4c-93b1298b3c5f/content> (In Ukrainian).
7. Danylenko, P. O. (2025). Legal analysis of postmortem reproduction in the context of servicemen's rights. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 88(1), 141–145. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.19> (In Ukrainian).
8. Boldizhar, S. O., Korchynska, O. O., Pishta, V. I., & Shumilina, T. R. (2024). Legal and medical aspects of posthumous donation in reproductive medicine. Women's Reproductive Health, 6, 14–21. <https://doi.org/10.30841/2708-8731.6.2024.313538> (In Ukrainian).
9. Family Code of Ukraine. (2002). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (In Ukrainian).
10. Civil Code of Ukraine. (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (In Ukrainian).
11. Lebedieva, Yu. V. (2024). Regulatory and legal support for the implementation of the right to posthumous reproduction of servicemen and other persons: Foreign experience and regulation in Ukraine. Kyiv Journal of Law. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.3> (In Ukrainian).
12. Constitutional and Municipal Law. (2024), 23–30. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.3> (In Ukrainian).
13. Ministry of Health of Ukraine. (2013). On approval of the procedure for the application of assisted reproductive technologies in Ukraine (Order No. 787). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (In Ukrainian).
14. Podilskyi District Court of Kyiv. (2024, October 15). Judgment in case No. 758/7618/24. <https://opendatobot.ua/court/122628551-e76e60b6613051f151e0a689e97f74a0> (In Ukrainian).
15. Central District Court of Dnipro. (2025, September 8). Judgment in case No. 203/4924/23. <https://opendatobot.ua/court/130344534-e683cfd9eab2cac6bfff71b389d0098a> (In Ukrainian).
16. American Society for Reproductive Medicine. (2018). Posthumous retrieval and use of gametes or embryos: An Ethics Committee opinion. https://prod.asrm.org/globalassets/_asrm/practice-guidance/ethics-opinions/pdf/posthumous_retrieval_and_use_of_gametes_or_embryos.pdf
17. Michelmann, H. W., & Nayudu, P. (2006). Cryopreservation of human embryos. Cell and Tissue Banking. <https://doi.org/10.1007/s10561-005-0877-1>
18. Sozou, P. D., Sheldon, S., & Hartshorne, G. M. (2010). Consent agreements for cryopreserved embryos: The case for choice. Journal of Medical Ethics, 36(4), 230–236. <https://jme.bmj.com/content/36/4/230.full.pdf>
19. Crockin, S., Altman, A. B., & Rinehart, L. (2022). Post-Dobbs legal conundrums surrounding preimplantation in vitro fertilization embryo dispositions. Fertility and Sterility, 21–23. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2022.10.033>
20. Pashkov, V., Gutorova, N., & Noha, P. (2018). Reproductive function: Protection of the rights of persons deployed to combat zones. Wiadomości Lekarskie, 403–407.

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest

The article was received by the editors 23.03.2026

The article is recommended for printing 21.05.2026

The article was revised 27.04.2026

This article published 30.05.2026